

Türkiye’de Yaşlı Hakları Kapsamında Verilen Sosyal Hizmetler

Elif Sarı ÖZBAY*

esariozbay@stu.aydin.edu.tr
0000-0003-0296-2628

Ahmet İLVAN

ahmetilvan@aydin.edu.tr
ORCID : 0000-0003-2606-6262

ÖZET

Yaşlanma insanın doğasında yaşam süresinin son evresidir. Bu evrede insanın gerek fiziksel olarak gerek psikolojik olarak zayıflaması, yaşa bağlı hastalıklarının artışı ve duyuşsal olarak çevresine uyum sağlamada yaşamış olduğu güçlük, onu toplumun diğer bireyelerine göre daha savunmasız hale getirmektedir. Bu nedenle bakım, koruma ve gözetim desteğine diğer bireyler nazaran daha muhtaç hale gelmesine sebep olmaktadır. Günümüzde bilim ve teknolojinin hızla gelişmesi ile sağlık alanında yaşanan gelişmeler sayesinde insanların yaşam süreleri eskiye göre artmış olmakla birlikte, toplumsal değişimler nedeniyle aile yapısındaki değişikliklerin bir sonucu olarak doğum sayısındaki azalma yaşlı nüfusunun oranında da artışa sebep olmaktadır. Bu artış ve ihtiyaç durumuyla birlikte Türkiye’de sosyal devlet anlayışının gereği olarak da yaşlı nüfusun, başta devlet sonra sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenme çalışmaları hız ve çeşitlilik kazanmıştır. Bu çalışmanın amacı yaşlı insanların sağlık, ferah, huzur içinde ve sorunsuz olarak yaşamlarını idame etmelerine katkı sağlamaktır. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşlı hakları kapsamında yaşlılara yönelik olarak sağlanan sosyal hizmetlerin neler olduğu, bu politikaların geliştirilmesi amacıyla öneriler tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: yaşlılık, yaşlanma, yaşlı hakları, sosyal hizmet, sosyal devlet

Makale geliş tarihi: 21/06/2023 - Makale kabul tarihi:19/07/2023

*Sorumlu Yazar

DOI:10.17932/IAU.ASD.2015.007/asd_v010i1001

Education And Follow-Up By Families In The Use Of Children In The Internet

ABSTRACT

Aging is the last stage of life in human nature. At this stage, the physical and psychological weakening of the person, the increase in age-related diseases and the difficulty in adapting to his environment emotionally make him more vulnerable than other members of the society. For this reason, it causes them to become more in need of care, protection and surveillance support compared to other individuals. Today, thanks to the rapid development of science and technology and the developments in the field of health, the life span of people has increased compared to the past, but the decrease in the number of births as a result of changes in the family structure due to social changes causes an increase in the proportion of the elderly population. Along with this increase and need, the efforts to support the elderly population, primarily by the state and then by non-governmental organizations, have gained speed and diversity as a requirement of the social state understanding in Turkey. The aim of these studies is to ensure that the elderly people live their lives in health, comfort, peace and trouble-free. In this study, what are the social services provided for the elderly within the scope of elderly rights in the Republic of Turkey and suggestions for the development of these policies are discussed.

Keywords: *old age, aging, elderly rights, social work, social state.*

GİRİŞ

İnsanoğlunun yaşlılık dönemine girmesiyle birlikte hem fiziksel hem de psikolojik olarak gerilemeye başlaması insan yaşamının doğal bir sürecidir. Bu döneme girmeleriyle birlikte çeşitli şekillerde desteklenme, bakım ve gözetim ihtiyaçları da giderek artmaya başlamaktadır. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti gibi sosyal devlet anlayışının hâkim olduğu ülkelerde, devlet tarafından, bu destekleme, bakım ve gözetim faaliyetleri sistematik hale getirilmekte, yaşlının sosyal ve ekonomik durumu gözetilmeksizin sırf insan olmasından kaynaklı her kesimin faydalanacağı şekilde düzenlemeler yapılmaktadır. Yaşlı haklarının çıkış noktası, özellikle sıcak savaşların olduğu dönemde yaşanan insan hakları ihlalleri neticesinde, toplumdaki yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının ve haklarının göz ardı edildiği bir dönemde ortaya çıkan farkındalık ve mücadeleyle başlamıştır.

İnsanoğlunun temel insani koşullarda yaşama beklentileri arttıkça, yaşlanma süreciyle ilgili sorunlar da ortaya çıkmış ve yaşlıların haklarına yönelik endişeler artmıştır. Yaşlı haklarının çıkış noktası, 1948 yılında Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin kabulüyle atılmış bir adımdır. Bu beyannamede, insan hakları tüm bireylerin doğuştan sahip olduğu temel haklar olarak tanımlanmıştır. Ancak başlangıçta yaşlı bireylere yönelik özel bir vurgu yapılmamıştır.

Yaşlı hakları konusundaki farkındalık, 20. yüzyılın ikinci yarısında artmaya başlamıştır. İleri yaşlarda insanların sağlık, refah, sosyal koruma ve insan hakları gibi konularda karşılaştıkları sorunlar, yaşlı hakları hareketinin doğmasına katkıda bulunmuştur. Bu süreçte, yaşlıların maruz kaldığı ayrımcılık, istismar ve ihmal durumları da gün yüzüne çıkmıştır. Birleşmiş Milletler, yaşlıların haklarının korunması ve yaşlanma sürecinde saygı görmeleri ve maruz kaldıkları olumsuz diğer durumların önlenmesi amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 1982 yılında Dünya Yaşlanma Asamblesince kabul gören ve aynı yıl BM Genel Kurulu'na onaylanan Viyana Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı sonrası, 14 Aralık 1990 tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu, 1 Ekim gününü Uluslararası Yaşlılar Günü ilan etmiştir (ekmud.org.tr, 2023). 1991 yılında da Genel Kurul yaşlılar için Birleşmiş Milletler İlkelerini kabul etmiştir. Bu konferansta yaşlıların hakları, yaşlılıkla ilgili sorunlar ve politika önerileri tartışılmıştır. Daha sonra, 2002 yılında “Yaşlanma 2002 Uluslararası Eylem Planı” hazırlanmıştır (tihek.gov.tr, 2023). Bu

planla, yaşlıların insan haklarına saygı gösterilmesi ve yaşlılara yönelik her türlü şiddet ve ayrımcılığın önlenmesi, yaşlı haklarının korunması ve geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Günümüzde özellikle değişen toplum yapıyla geleneksel aile düzeninden çekirdek aile düzenine geçiş, şehirleşme ve doğum sayısının azalması gibi nedenlerle yaşlı nüfus oranı artmakta, bu oranda bakım ve gözetim desteği ihtiyacı da artış göstermektedir. (Yıldırım, 2021:1890) Yaşlı hakları, devletler, ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli sivil toplum kuruluşları, aktivistler ve akademisyenler tarafından desteklenmektedir. Yaşlıların sosyal katılım, sağlık hizmetlerine erişim, yaşlı istismarıyla mücadele gibi konularda haklarının savunulması için çalışmalar yürütülmektedir. İnsan hakları kapsamında başta anayasamız olmak üzere uluslararası anlaşmaların sosyal devlet ilkesi gereği, devletimize yüklemiş olduğu sorumluluklar neticesinde, ülkemizde de yaşlı haklarını koruyucu ve destekleyici şekilde merkezi yönetim tarafından birçok düzenleme yapılmış, yerel yönetimler de bu konuya özel önem göstermiştir. Ayrıca toplumumuzun kültürel yapısından da kaynaklı olarak sivil toplum kuruluşları da önemli çalışmalar yapmaktadır.

Bu çalışma, ülkemizde özellikle son yıllarda göç nedeniyle de artan yaşlı nüfusla birlikte, toplumdaki kültürel değerlere ilişkin oluşan çeşitliliğin artması ve yaşlıya bakış açısının çeşitlenmesi nedeniyle yaşlı bireylerin sosyal hayat ile bütünleşmesini, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarının belirlenmesi ve güncel yaşlı haklarının ve sosyal hizmet çalışmalarının ortaya konulması amacıyla yapılmıştır. Bu çalışmayla; belirlenen amaca yönelik olarak yapılan araştırmaları ve çalışmaları, sistematik literatür taraması yöntemi ile ilgili mevzuatlar, yerel ve merkezi yönetim çalışmaları ve bilimsel çalışmalar taranarak derleme şeklinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sistematik literatür taraması, belirlenmiş araştırma konusunu nesnel, tekrarlanabilir, ayrıntılı içeriğini ortaya koyarak ilgili araştırma konusunu tanımlamayı, değerlendirmeyi ve özetlemeyi amaçlamaktadır (Yıldız, 2022:369).

Yaşlılık Kavramı

Türk Dil Kurumu'na göre yaş, doğuştan itibaren başlayan ve yılla ölçülen zaman birimi olarak, yaşlı, yaşlı ilerlemiş, kocamış, ihtiyar kimse olarak, yaşlılık ise yaşlı olma durumu şeklinde tanımlanmıştır. Yaşlılık insanoğlunun bilişsel, duyuşsal ve fiziksel olarak gerilediği, yaşamını idame ettirmekte zorlanmaya girdiği yaşamsal dönemdir. Yaşlılık kavramı bazı yazarlara göre ekonomik ve psikolojik olarak kültürel ve toplumsal tarafı bulunan geniş bir kavramdır.(Çolak ve Özer, 2015:115). Bazı yazarlara göre ise yaşlılık, engellenemeyen, sosyal, biyolojik ve kronolojik yönleriyle karmaşık ve farklı disiplinlerle ilgili bir süreçtir (Özer ve Karabulut, 2003: 73). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise Birleşmiş Milletler Yaşlıların Hakları Bildirgesi'nde yaşlılığı, çevreye uyum sağlama konusunda yeteneğinin gerilemesi olarak ifade etmiştir. 45-59 yaş aralığı orta, 60-74 yaş aralığı yaşlılık, 75-89 yaş aralığı ileri yaşlılık, 90 ve üzeri ise ihtiyarlık şeklinde tanımlamıştır (geriatri.org.tr, 2023). Bu tanımlarla birlikte yaşlanma sadece yaşanılmış yıllara endeksli ölmeden önceki bir süreç olarak ifade edilmemiş, söz konusu uyumsuz yeteneklerin azaldığı dönem olarak da ifade edilmiştir. Başka bir deyişle yaşlılık, söz konusu yeteneklerin azalmasıyla birlikte bağımsız olma durumundan bağımlı olma durumuna geçişi de temel olarak tanımlanmaktadır (Üz ve Kara, 2022: 136).

Başka bir tanıma göre yaşlılık yaş almaya bağlı olarak, vücudun yapısal ve fonksiyonel değişikliklerin biyolojik yaşlılık, bu durumun oluşmasıyla birlikte organlarda oluşan değişiklikler fizyolojik yaşlılıktır. Bireyin kendini yorgun ve bitkin hissetmesine bağlı bir şekilde yaşam şeklini değiştirmesi ise duygusal yaşlılık olarak ifade edilmektedir (Tugay, 2018:58). Destek ihtiyacı olan yaşlı olarak 24.05.1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunumuzda tanımla ayrıca yapılmıştır. Buna göre ekonomik ve sosyal yönden mahrumiyet halinde olup korunmaya, yardıma ve bakıma ihtiyacı olan yaşlı kişi olarak tanımlama yoluna gidilmiştir.

Dünya genelinde hastalık çözüm tedavilerinin gelişimi ve artan yaşam beklentisiyle birlikte doğurganlık düzeylerinin azalması gibi nedenlerle çağımızda, bireylerin yaşam süresi daha uzun olmakta ve yaşlıların toplam nüfus içerisindeki sayısı ve oranı her geçen gün artış göstermektedir (tihek.gov.tr, 2023:13). Günümüzde yaşlı nüfusunun da toplum nüfusuna oran arttığı düşünüldüğünde, resmi kurum ve kuruluşların veya sivil

toplum kuruluşlarının bu alanda çalışmaları gün geçtikçe daha da artmakta, yaşlıların çeşitlenen sorunlarına aranan çözüm alternatifleri de geliştirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye’de yaşlı nüfus olarak 65 ve daha yukarı yaştaki nüfus olarak tanımlanmıştır (data.tuik.gov.tr, 2023). 2022 TÜİK Yaşlı Araştırma Raporu’na göre, yaşlıların nüfusu 2017’de 6 milyon 895 bin 385 kişi iken 2022 yılına kadar %22,6 oranında artmış ve 2022 yılında 8 milyon 451 bin 669 kişi olmuş, yaşlı nüfusunun toplam nüfusa oranı 2017 yılında %8,5 düzeyindeyken, 2022 itibariyle %9,9’a yükselmiştir. Yine aynı raporda, belirli ülkelere göre yaşlıların nüfus oranına bakıldığında, 2020 yılında dünyadaki nüfusun takribi %9,5’ini yaşlı nüfusu kapsamış, en fazla yaşlı nüfusun oranına sahip ülke %33,5 ile Monako, en az yaşlı nüfusu oranına sahip ülke %1,2 ile Katar olarak tespit edilmiştir. Bu sıralamaya göre Türkiye 167 ülke arasında yaşlı nüfus yoğunluğunda 66. sırada yer almaktadır.

Yaşlı nüfus oranının dünyada her geçen gün arttığı görülmekte olup Türkiye’de 2040’lı yıllarda %16,3, 2080’li yıllarda ise %25,6’lara ulaşacağı ön görülmektedir (data.tuik.gov.tr, 2023). Bu durum her geçen gün artan sorunlara ve bu sorunların çözümüne özen gösterilmesi gerektiğini işaret etmektedir. Bu tür sorunların giderilmesine yönelik atılan adımların başında; henüz 20. yüzyılın başlarında kısa olan yaşam süresinin uzatılmasına yönelik çalışmalarla yoluna tıbbi kapsamda başlayan ancak 1970’lerden itibaren yaşlanma ve yaşlılığın sosyal, psikik, bedensel, kültürel ve tarihsel taraflarının tanımı, izahı ve değişimi ile ilgilenerek farklı disiplinlere taşan gerontoloji bilimi gelmektedir. Yaşlılık ve yaşlanma sorunlarını tanımlama ve çözüm yolu arayışlarıyla ilgilenen bir bilim olarak günümüze kadar gelişerek gelmiştir.

A. Yaşlılık Bilimi (Gerontoloji)

Türk Dil Kurumu’nda yapılan genel tanıma göre Gerontoloji yaşlılık bilimidir (sozluk.gov.tr, 2023). Gerontoloji, yaşlanma sürecini inceleyen ve yaşlılıkla ilgili konuları araştıran multidisipliner bir bilim dalıdır. Biyoloji, psikoloji, sosyoloji, antropoloji, sağlık bilimleri ve diğer ilgili disiplinlerden bilgi ve yöntemleri bir araya getirerek yaşlanmayı ve yaşlılığı anlamak için araştırma ve geliştirme yapmaktadır. Bu bilgi ve yöntemler kullanılarak yaşlılık sürecindeki değişimler, yaşlıların sağlık, sosyal ilişkiler, ekonomik durumu, yaşam kalitesi ve yaşlanmaya bağlı sorunlar gibi birçok konu araştırılır. Sorunlar tespit edilir. Yaşlanma

döneminde ortaya çıkan fiziksel, toplumsal, psikolojik, kültürel faktörleri irdeleyerek oluşan sorunlara yönelik çözüm arayışına girer (Balay Tuncer, 2021:1342).

Yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte, yaşlanmayla ilgili konuların önemi ve ilgisi de artmıştır. Gerontolojinin hedefi, yaşlanmayı anlamak, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak, yaşlılara sağlıklı ve aktif bir yaşam sunmak, yaşlanmayla ilgili sorunları çözmek ve yaşlı bireylere yönelik politikalar geliştirmektir.

Gerontoloji, yaşlılık sürecini anlamak için çeşitli araştırma yöntemleri kullanır. Bu yöntemler arasında gözlem, anketler, mülakatlar, deneysel çalışmalar ve veri analizi gibi teknikler yer alır. Bu çalışmaların sonuçları, yaşlılara yönelik hizmetlerin ve politikaların geliştirilmesinde kullanılır.

Gerontologlar, yaşlanmanın fiziksel, zihinsel, sosyal ve duygusal etkilerini araştırırken, yaşlıların sağlık hizmetlerine erişimi, yaşlı istismarı, yaşlıların iş gücüne katılımı, yaşlıların yaşam kalitesi gibi konularda da çalışmalar yaparlar. Bu çalışmalar, yaşlı bireylerin yaşam standartlarını iyileştirmeyi ve yaşlılık sürecini daha iyi anlamayı amaçlar (akademikgeriatri.org, 2023).

Gerontoloji, yaşlanma süreciyle ilgili bilimsel bilgi ve verilerin toplanması, değerlendirilmesi ve yayılması için önemli bir rol oynar. Bu sayede, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına daha iyi cevap vermek, yaşlılığı daha iyi yönetmek ve yaşlılara daha iyi bir yaşam sunmak mümkün olur.

Türkiye’de Hacettepe Üniversitesi bünyesinde 2000 yılında Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi-GEBAM kurulmuştur. Bu merkez farklı disiplinler ve bilimsel bir kurum olup, araştırma ve eğitime dönük faaliyetlerini Sağlık Bilimleri, Tıp, Eczacılık, Diş Hekimliği, Fen ve Edebiyat, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinden öğretim elemanlarının gönüllülük esaslı katılımlarıyla ile gerçekleştirmektedir. Bu merkezin kuruluş yönetmeliğinde amacı; yaşlanmaya ilişkin süreçle alakalı bilimsel araştırmaların yürütülmesi, yaşlanmayla birlikte, sıklıkla görülen hastalıklarla ilgili tanılama biçimlerinin geliştirilmesi, takibi, tedavisiyle bakım programlarının uygulanması, hastalıklara ilişkin epidemiyolojik araştırmaların planlanmasıyla birlikte uygulanması, yaşlılıkla beraber sık rastlanan hastalıklarla ilişkili hususlarda bilgilendirici, bilimsel nitelikte

verilerin yazılı veya sözlü şekilde kamuoyunun bilgilendirilmesi, yaşlıların toplum içinde yer almasını arttırıcı hizmet ve eğitimlerin planlanmasıyla uygulanması, yaşlılar için rehberlik hizmeti sağlanması, yaşlılık sürecine girişi geciktirici önlemler alınabilmesi amacıyla çalışmaların yürütülmesi ile yaşlılık sürecine hazırlama faaliyetlerinin geliştirilmesi olarak belirlenmiştir (Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği). Gerontoloji biliminin yaşlı haklarına önemli katkıları olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.

B. Yaşlılığın Beraberinde Getirdiği Sorunlar

Yaşlı bireyler zamanla kendine yetememeye, fiziksel ve düşünsel faaliyetlerinde bir başkasının desteğine ihtiyaç duymaya başlar. Yaşlılığa bağlı hastalıkların artması, vücudun direncinin düşmesiyle birlikte daha geç iyileşme ve daha savunmasız hale gelmesi gibi faktörler bu desteğe olan bağımlılığı daha da arttırmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından; dünyadaki nüfusun yaşlılık sürecine girmesiyle kalp ve damar hastalıkları, diyabet, kronik akciğer hastalıkları, kanser ve başta demans (bunama) olmak üzere nörolojik hastalıklarda artış olduğu, yaşlanmayla birlikte sağlık sorunları yaşanmasında artışın başta gelen nedenleri olan hareketsiz yaşam tarzı, sigara, sağlıksız ve bilinçsiz beslenme, obezite (şişmanlık) gibi olumsuz davranışların engellenebilmesi amacıyla çok çeşitli ve kapsayıcı çalışmalar yürütülmesi gerektiği vurgulanmaktadır (geriatri.org.tr, 2023). Fiziksel, düşünsel veya sağlık açısından desteğe muhtaç olma nedeniyle toplumda ve yaşadığı çevrede statü ve itibar kayıpları da yaşayabilmektedir. Yaşlılık bu ve benzeri yönleriyle manevi açıdan desteğe de ihtiyaç duyulmaya başlanan bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Nasıl ki çocuklar kendi ihtiyaçlarını kendileri görene kadar anne-babaya bağımlıysa, yaşlılar da bir süre sonra çocuklarına, yakınlarına, bunlar da yoksa bir kurum veya kuruluşa bağımlı hale gelebilmektedirler. Temel insani ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik desteğe muhtaç bir duruma gelebilmektedirler. Bu nedenlerin dışında daha savunmasız olmaları nedeniyle çeşitli şekillerde dolandırılma, şiddet ve istismarlara daha açık durumdadırlar ve gözetim ve korunmaya ihtiyaç duyabilmektedirler.

Yaşlılık döneminde yaşanan sorunlar bireyden bireye farklılık gösterebilir, ancak genel olarak:

Fiziksel sağlık sorunları: Yaşlılıkla birlikte bir dizi fiziksel sağlık sorunu

ortaya çıkabilir. Bunlar arasında kronik hastalıklar (kalp hastalığı, diyabet, hipertansiyon), osteoporoz, artrit, görme ve işitme kaybı, hareket kısıtlamaları ve enerji düşüklüğü yer alabilir (Olgun, Aslan vd. 2013:76). Ruhsal sağlık sorunları: Yaşlılık döneminde ruhsal sağlık sorunları da yaygın olabilir. Bunlar arasında bellek sorunları, bilişsel bozukluklar (örneğin demans), depresyon, anksiyete ve yalnızlık yer alabilir. (Özdemir, Bilgili. 2014:128)

Ekonomik sorunlar: Emeklilik döneminde yaşlılar mali sorunlarla karşılaşabilirler. Emekli maaşları, sağlık hizmetlerinin maliyeti, ilaç masrafları ve diğer yaşam masrafları gibi konularda sıkıntılar yaşanabilir. Yalnızlık: Yaşlılık döneminde sosyal çevrelerin daralması, arkadaş kayıpları ve aile üyelerinin azalması gibi faktörler yalnızlık hissini artırabilir. Bu durum psikolojik ve fiziksel sağlık üzerinde olumsuz etkilere yol açabilir. (Özdemir, Bilgili. 2014:128)

Bağımlılık: Bazı yaşlı bireyler, yaşlanma ve sağlık sorunları nedeniyle başkalarına bağımlı hale gelebilir. Öz bakım becerilerinin kaybı, hareket kısıtlamaları ve sağlık sorunları nedeniyle günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmede yardıma ihtiyaç duyabilirler.

İstismar ve ihmal: Yaşlılar, fiziksel, duygusal, mali veya cinsel istismar gibi kötü muameleye maruz kalabilirler. Aynı zamanda bakım eksikliği veya ihmali de yaşlılık döneminde karşılaşılan sorunlardan biridir. (Toraman, Özkaya vd. 2022:644,650)

Erişim sorunları: Yaşlılık döneminde sağlık hizmetlerine, ulaşım, sosyal etkinliklere ve diğer hizmetlere erişimde sorunlar yaşanabilir. Engeller, hareket kabiliyetinin azalması, iletişim sorunları ve diğer yaşlılıkla ilgili zorluklar erişimi sınırlayabilir. (Göksal, Kaya. 2015:86)

Bu sorunlar, yaşlı bireyler için yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyebilir. Ancak, yaşlıların ihtiyaçlarına duyarlı politikalar, destek hizmetleri, sağlık bakımı ve toplum desteği gibi çözümlerle bu sorunların hafifletilmesi ve yaşlıların sağlıklı ve aktif bir yaşam sürmeleri sağlanabilir. Türkiye’de Yaşlı Hakları Kapsamında Verilen Sosyal Hizmetler

Temeli sanayi devriminden sonra işçilerin örgütlenmesiyle dayanışmasına dayanan temel insan hakları, 20. yüzyılın ikinci yarısında 2. Dünya Savaşı’nın da yaşanmasıyla birlikte yoğun bir şekilde gündeme gelmiş ve

çoğu ülkede Birleşmiş Milletlerin girişimleriyle geliştirilerek birçok adım atılmıştır. Yaşlı haklarının da gelişimi bu dönemle birlikte yoğunlaşarak devletler tarafından düzenlemelere tabii kılınmıştır. Ülkemiz de bu gelişmelere ve değişimlere kayıtsız kalmamış, Birleşmiş Milletler’in düzenlemelerine dahil olmuştur. 18.10.1982 tarih ve 2702 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın Cumhuriyetin nitelikleri başlıklı 2’nci maddesiyle vücut bulan sosyal devlet ilkesinin yaşlı bireylere yönelik sosyal destek faaliyetlerinin temel dayanağını teşkil etmektedir. Ayrıca Kanun önünde eşitlik başlıklı 10’uncu maddesinde vatandaşların eşit haklara sahip olduğu, bu eşitliğin yaşama geçmesine yönelik alınacak tedbirlerde yaşlılar özelinde alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı açıkça belirtilmiş, yaşlıların pozitif ayrımcılığa tabii tutulması gerektiği vurgulanmıştır.

Anayasamızda yaşlılara doğrudan atfen düzenlenmiş bir başka maddesi de Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler başlıklı 61’inci maddesi olup yaşlı bireylerin devlet tarafından korunması gerektiği, devlet yardımıyla birlikte sağlanacak tüm kolaylık ve hakların kanunla düzenlenmesi gibi bir ödevi devlete yüklemiştir. (T.C. Anayasası) Bu ödevle devlet tarafından sağlanan hak, kolaylık ve destekler birçok farklı düzenlemede yer almış, başta merkezi yönetim olmak üzere yerel yönetimler olan belediyeler ve sivil toplum kuruluşları tarafından hayata geçirilmiş ve geliştirilerek uygulanmaya devam etmektedir.

Merkezi Yönetim Tarafından Sağlanan Hizmetler

Sosyoekonomik ve başka yönden muhtaç durumda olan yaşlılara hizmet verme amaçlı olarak 1983 yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu çıkarılmıştır. 2011 yılında ise 633 Sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameyle Sosyal Hizmetler Kanunu şeklinde revize edilmiştir. Bu kararname ile Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Daha sonra 2018 yılında 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak teşkilat yeniden düzenlenmiştir.

Hali hazırda yürürlükte bulunan Sosyal Hizmetler Kanunu ile bu bakanlık bünyesinde, huzurlu bir ortamda koruma ve bakım hizmeti vermek, sosyal ihtiyaçları ve psikolojik destek ihtiyaçlarını gidermek

için konaklayabilecekleri huzurevleri, yaşam kalitelerinin artırılması ve sosyal hayata aktif katılım sağlamları amacıyla aktif yaşam merkezleri, huzurevlerine alternatif olarak ev tipi sosyal hizmet birimleri, ihtiyacı bulunan yaşlı bireylerin tespit edilerek rehberlik ve danışmanlık hizmetleri ile korumaya, önlemeye, desteklemeye, geliştirmeye yönelik hizmetlerin aynı yerde kolay ulaşılabilecek şekilde diğer kuruluşlarla işbirliği içinde hizmet verilen gündüzlü sosyal hizmet merkezleri oluşturulmuştur. Ayrıca kendi kendine yetebilecek ve üretebilen seviyesine çıkabilecek biçimde bakım ve rehabilitasyon merkezleri kurulmuştur.

Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik'e göre yaşlı bireylere yönelik olarak evde ve gündüz bakım hizmetleri verilmektedir. Evde bakım hizmeti; ruhsal ve fiziksel sağlığı yerinde olan, tıbbi bakım ihtiyacı bulunmayan, bakımı için aile ve çevresinin desteği yetmeyen yaşlıların evde yaşam konforunu arttırmak, günlük olarak destek sunmak amacıyla sosyal, fiziki ve psikolojik destek verilmesidir. Gündüzlü bakım hizmeti ise; evde yaşamını devam ettiren sağlıklı yaşlılarla alzheimer ve demans gibi sağlık sorunları bulunan yaşlı bireylerin yaşam kalitelerini arttırmak, boş vakitlerini değerlendirerek faaliyet grupları kurarak sosyal ilişkilerini güçlendirmek, psikolojik ve sağlık ihtiyaçlarına cevap vermek, danışmanlık hizmetleri vermek gibi hizmetlerdir.

Ekonomik yönden ise Kanunda öngörülen düzenleme gereği; *Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Bakımı Sağlanan Engelli ve Yaşlı Bireylere Harçlık Ödenmesine İlişkin Yönetmelik* hükümlerinde belirtilen, sosyal güvenlik kuruluşlarından herhangi birinden gelir ve aylığı olmayan yaşlı bireylere belli düzeyde aylık harçlık bağlanmaktadır. Ayrıca 01.07.1976 tarih ve 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun gereği; Sosyal Hizmetler Kanunu kapsamında harçlık alanlar dışında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca muhtaç bulunduğu kanaat getirilen 65 yaş üstü Türk vatandaşlarına muhtaçlık durumunun devamı süresince belli oranda aylık bağlanmaktadır.

Bakanlık tarafından yayınlanan muhtelif genelgelerle; kış aylarında yakacak yardımı, sobadan zehirlenmelere karşı bilgilendirme, soba sisteminin kurulması ve karbonmonoksit dedektörü temini (2013/23, 2013/24), yine kış aylarında barınma, temizlik ve bakım ihtiyaçlarının

karşlanması amacıyla başta kamu kurumları misafirhaneleri olmak üzere pansiyon, otel gibi yerlerde konaklamalarının sağlanması (2013/22), aile hekimlikleri tarafından yerinde sağlık hizmeti almalarının sağlanması (2013/07), yaşlıların toplumla iç içe bulunabilmesi, daha aktif olarak ve hayata bağlı hale gelmelerine yardımcı olmak amacıyla 18-24 Mart Ulusal Yaşlı Günü ile 1 Ekim Uluslar arası Yaşlı Günü etkinliklerinin etkin ve katılımlı kutlanması (2002/10) için tedbirler alınması düzenlenmiştir. Ayrıca ulaşım ihtiyaçları göz önünde bulundurularak kanuni düzenlemeyle, şehir içi demiryolları, denizyolları ve diğer toplu taşıma araçlarında 65 yaş ve üzeri vatandaşlara ücretsiz, demiryollarına ilaveten denizyollarının şehirlerarası hatlarından ise %50 daha az ücretle ulaşım imkânı sağlanmıştır (Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun).

A. Yerel Yönetimler Tarafından Sağlanan Hizmetler

Türkiye’de son yıllarda yerel yönetimler tarafından sosyal hizmetler güçlendirilmiştir. Belediyeler son yıllardaki düzenlemelerle sosyal hizmet alanında oldukça kapsayıcı çalışmalara başlamışlardır (Genç, Çavuşoğlu, vd. 2020:238). Sosyal belediyeçilik anlayışı hâkim olmaya başlamış, yaşlıların birçok alanda ihtiyaçlarına cevap verecek uygulamalar hayata geçirilmiştir (Üz ve Kara, 2022: 144). 03.07.2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda da sosyal devlet anlayışı ilkesine uygun sosyal hizmetlere ilişkin hükümler düzenlenmiştir. Belediyeler yerelde halkla daha iç içe olmasından ve iletişim yoğunluğunda bulunmasından dolayı bu Kanunla sosyal hizmetlere ilişkin yükümlülükler yüklenmiştir.

Türkiye’de sorumluluğunda en kalabalık nüfusun bulunduğu ve sosyal hizmetler konusunda oldukça ilerlemiş durumda bulunan, sosyal hizmetlere yönelik önde gelen gelişmiş üniversitelerle ortak projeler yürüten, belediye olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi örnek olarak incelendiğinde, Büyükşehir Belediyesi tarafından yaşlılara yönelik olarak:

- Her türlü teşhis ve tedavilerinin takibinin yapıldığı muayene ve tedavi hizmetleri ile özellikle yatağa bağımlı hastalara basılı temas yarısı ve hareket kısıtlılığı önleme, aktif yaşlılık süreci, kabızlık önleme programı, hareketlilik, tiroid inceleme programları gibi koruyucu sağlık hizmetleri,
- Hastanede tedavi olması gerekenlere refakatçi hizmeti,

- Giyim ve kuşam tedarikleri,
- Sosyal hayata adaptasyonlarını arttırmak amacıyla kurum içi ve dışı sosyal etkinlikler (Şehir içi ve dışı inceleme/kültür gezileri, konser, yemek, doğum günü, sinema veya piknik organizasyonları gibi),
- Fiziki yetersizlik içinde bulunan bireylere fonksiyonel kapasitelerini arttıracak fizik tedavi uygulamaları,
- Sosyal açıdan rehabilite edilmeleri amacıyla kurulmuş olan birimde, ahşap boyama, müzik, resim, örgü ve takı tasarım gibi branşlarda derslerin verildiği sosyal aktivite merkezi,
- Fiziksel ve ruhsal durumlarına uygun spor aktivitelerinin yapıldığı açık ve kapalı spor salonları, sinema salonu, internet kafe, kütüphane gibi merkezleri içinde barındıran çok amaçlı kompleks,
- Yapay dere ve çardakların bulunduğu ruhsal dinginlik vermesi amacıyla oluşturulmuş doğal dinlenme alanları,
- Rehabilitasyon amaçlı sebze yetiştirmeleri ve toprakla uğraşmaları için hobi bahçeleri,
- Vesayet altına alınması gereken yaşlı bireylerin vasi atanma hizmetlerinin yürütüldüğü kanuni temsilcilik hizmetleri,
- Manevi ihtiyaç ve taleplerin karşılanması amacıyla il müftülüğü koordinasyonu ile çeşitli dini etkinliklerin düzenlendiği manevi bakım ve ibadet amaçlı cami (İslamiyet), şapel (Hristiyanlık) ve midraş (Yahudilik) tesisleri,
- Hizmetlere ulaşım sağlamak amacıyla yaşlı danışma hattı,
- İstanbul Darülaceze Müdürlüğüyle koordine olacak şekilde İstanbul ilinde terk edilmiş mekanlarda veya sokakta hayatını sürdüren yaşlı bireylerin, kış ayları süresince spor tesislerinde sağlık, barınma, kişisel hijyen beslenme, giyim ve diğer sosyal ihtiyaçlarına geçici konaklama hizmeti gibi hizmetler sağlanmaktadır (saglik.ibb.istanbul, 2023).

B. Sivil Toplum Kuruluşları Tarafından Sağlanan Hizmetler

Resmi kurum ve kuruluşlar dışında, tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak kurulmuş, kâr amacı gütmeyen, birlik ve beraberlik oluşturarak özgülendiği amaca yönelik faaliyetleri bulunan sivil toplum kuruluşları arasında dolaylı ya da doğrudan yaşlıların sorunlarına yönelik oluşturulmuş

sivil toplum kuruluşları da bulunmaktadır.

Bu sivil toplum kuruluşları arasında, başta Yaşlı Hakları Derneği olmak üzere Uluslararası Yaşlılara Saygı Federasyonu (UYSAF), Yaşlılık Konseyi Derneği, Sosyal Politika ve Kalkınma Derneği, Türkiye Fizyoterapi Geriatri Derneği, Türkiye Emekliler Derneği, Geriatri Derneği, Sosyal Hizmetler Derneği, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ve benzeri hizmetlerin verildiği dernek ve vakıflar bulunmaktadır.

Ayrıca Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. İsmail Tufan liderliğinde sosyal sorumluluk projesi olarak hayata geçirilmiş olan Tazelenme Üniversitesi bulunmaktadır. Proje 2000 yılı itibariyle sürdürülen ve 2023 yılı itibariyle tamamlanması planlanan Türkiye Gerontoloji Atlası’ndan (GeroAtlas) temin edilmiş bilgilere istinaden yapılandırılmıştır (tazelenme.com, 2023). Proje bir grup emekli öğretmenin Bölüm başkanına yaşlanmayan gönüllüler fikriyle başvurmaları üzerine 2016 yılında Akdeniz Üniversitesi bünyesinde etkinlik ve eğitimlerine başlamıştır. Halihazırda Akdeniz, Ege, Muğla Sıtkı Koçman, İstanbul Nişantaşı ve Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversiteleri olmak üzere 5 yüksek öğretim kurumunda etkinlik ve eğitim faaliyetlerini sürdürmektedir. Etkinlik ve eğitim faaliyetlerinin tamamen gönüllülük esasına göre yapıldığı Tazelenme Üniversitesi’nde, teorik derslerle yaşam boyu öğrenme gerçekleşirken bir yandan da uygulamalı derslerle eğitim alanların yeteneklerini keşfetmeleri sağlanmaktadır. Kampüslerde öğrenim gören diğer üniversite öğrencilerinin Tazelenme Üniversitesi öğrencileri ile bir araya gelmeleri, yaşlı bireylerin bilgi ve tecrübelerinden yararlanmaları, eğitimlerle hedeflenen amaçlar arasında bulunmaktadır.

SONUÇ

Bilim, teknoloji, ulaşım ve internet dünyası da her geçen gün gelişmekte, iletişim yol ve yöntemleri de çeşitlenmektedir. Bu çeşitlenme ve gelişme bireylerin geleneksel aile yapısından uzaklaşmasına ve daha bireysel yaşam sürmelerine sebep olmaktadır. Ayrıca tüm Dünya’da olduğu gibi ülkemizde de yaşlı nüfusu her geçen yıl pozitif bir ivmeyle daha da artmaktadır. Bu gelişmelerle birlikte yaşlı nüfusundaki artış, yaşlı bireylerin sorunlarının çeşitlenmesine ve artmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla koruma, bakım, gözetim ve destek ihtiyaçları da aynı zamanda artmaktadır. Yaşlı bireylerin bu ihtiyaçlarına devlet tarafından cevap verilmesi başta temel insan hakları olmak üzere Anayasa’ımızın 2’nci maddesinde ifadesini bulan sosyal devlet

olma ilkesinin gereğidir.

Bu kapsamda; sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, yaşlılık süreçlerini en iyi kalitede geçirmeleri amacıyla eğitim ve bilgilendirme, sosyal destek ve aktiviteler, ulaşım kolaylıklarının artırılması, ekonomik destek ve emeklilik maaşlarının iyileştirilmesi, huzurevleri ve bakım merkezleri sayılarının artırılması, haklarının sağlam güvenceye sahip olacak şekilde yasal düzenlemelerin yapılması oldukça önemlidir.

Sonuç olarak, yaşlıların sağlıklı, güvende ve sosyal olarak aktif bir yaşam sürdürebilmeleri için atılması gereken birçok adım bulunmaktadır. Bu adımların atılmasından da öte, daha önemlisi yapılan düzenlemelerin işletilmesinde ve yaşlı haklarının sağlanmasında etkin bir denetim sisteminin oluşturulmasıdır. Devlet tarafından araştırma yapılması, yaşlılara yönelik etkin ve güncellenebilir, esnek politikaların geliştirilmesi önemlidir.

Yazar katkısı:

Elif Sarı Özbay: Araştırma tasarımı, literatür tarama, veri toplama, makale yazımı

Ahmet İlvan: Eleştirel inceleme, danışmanlık

KAYNAKLAR

Kitaplar

Tugay, M (2018), **Türk ve Alman Sosyal Güvenlik Hukuku Açısından Devlet Destekli Bireysel Emeklilik Programları**, İstanbul, Seçkin Yayıncılık.

Makaleler

Balay Tuncer B (2021). “Dijital İletişim, Dijital Eşitsizlik ve Yaşlanma: Kovid-19 Süreci ile Yaşanan Dijital Bölüme ve Uçurumlar Üzerine”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi**, cilt 6, sayı 6, ss.1339-1369.

Çolak M, Özer YE (2015). “Sosyal Politika Anlamında Aktif Yaşlanma Politikalarının Ulusal ve Yerel Düzeydeki Analizi”, **Elektronik Sosyal**

Bilimler Dergisi, cilt 14, sayı 55, ss.115-124.

Genç Y, Çavuşoğlu O, Çöpoğlu M (2020). “Sosyal Politika Geliştirme ve Sosyal Hizmet Uygulamalarında Yerelleşme: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Sosyal Gelişim Merkezi Örneği”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, cilt 20, sayı 46, ss.235-272.

Göksal E, Pala K (2015). “Yaşlılarda Sağlık Hizmetlerine ve Sosyal Hizmetlere Erişim Sorunları”, **Türk J. Public Health**, cilt 13, sayı 1, ss.83-86.

Olgun N, Eti Aslan F, Yücel N, Kan Öntürk, Z, Laçın Z (2013). “Yaşlıların Sağlık Durumlarının Değerlendirilmesi”, **Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi**, cilt 4, sayı 2, ss.72-78.

Özer M, Karabulut, Ö. (2003). “Yaşlılarda Yaşam Doyumu”, **Türk Geriatri Dergisi**, cilt 6, sayı 2, ss.72-74.

Özdemir Ö., Bilgili N. (2014). “Sağlık Hizmetlerinde Yaşlı Ayrımcılığı”, **Gülhane Tıp Dergisi**, cilt 56, sayı 2, ss.128-131.

Yıldırım A (2021). “Sosyal Politika Kapsamında Türkiye’de Yaşlanmaya İlişkin Ulusal Düzeydeki Düzenlemeler”, **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, cilt 10, sayı 3, ss.1889-1909.

Yıldız A (2021). “Bir Araştırma Metodolojisi Olarak Sistemik Literatür Taramasına Genel Bakış”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 22, sayı 2, ss.367-386.

Ük Kara B. (2022) “Türkiye’de Sosyal Devlet Anlayışı ve Yaşlı Hakları”, **Milli Kültür Araştırmaları Dergisi**, cilt 6, sayı 1, ss.131-151.

Elektronik kaynaklar

URL-1 “Yaşlılar Günü”, <https://www.ekmud.org.tr/haber/765-1-ekim-uluslararası-yaslılar-gunu> (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2023).

URL-2 “Türkiye Yaşlı Hakları Raporu”, <https://www.tihek.gov.tr/public/pdf/files/zff5ok.pdf> (Erişim Tarihi: 24 Nisan 2023).

URL-3 “Yaşlanan Dünyanın Yaşlanan İnsanları”, <https://www.geriatri.org.tr/SempozyumKitap2011/3.pdf> (Erişim tarihi: 04 Mayıs 2023).

URL-4 “2022 TÜİK Yaşlılar Araştırma Raporu”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0statistiklerle-Ya%C5%9F1%C4%B1lar-2022-49667&dil=1> (Erişim Tarihi:04 Mayıs 2023).

URL-5 <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi:10 Mayıs 2023).

URL-6 “Akademik Geriatri Derneği Tarihçesi”, <https://www.akademikgeriatri.org/index.php?func=content&id=38> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2023).

URL-7 “Hizmetlerimiz” <https://saglik.ibb.istanbul/yasli-hizmetleri/> (Erişim Tarihi:10 Haziran 2023).

URL-8 <https://www.tazelenme.com> (Erişim Tarihi:10 Haziran 2023).

Diğer Kaynaklar

24.05.1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu.

30.03.2000 tarih ve 24005 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜ-GEBAM) Yönetmeliği.

18.10.1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.

1983 yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu.

03.06.2011 tarih ve 633 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname.

31.01.2015 tarih ve 26960 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik.

07.08.2008 tarih ve 29253 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Bakımı Sağlanan Engelli ve Yaşlı Bireylere Harçlık Ödenmesine İlişkin Yönetmelik.

08.01.2002 tarih ve 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 25/12/2013 tarih ve 2013/24 sayılı Genelgesi.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 13/12/2013 tarih ve 2013/23 sayılı Genelgesi.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 11/12/2013 tarih ve 2013/22 sayılı Genelgesi.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 14/03/2013 tarih ve 2013/07 sayılı Genelgesi.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın 27/03/2002 tarih ve 2002/10 sayılı Genelgesi.

03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu.